

ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН: ВПЛИВ РІЗНИХ СТИЛІВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Орленко Ірина Миколаївна

доктор філософії PhD,

завідувач Одеського обласного ресурсного центру

підтримки інклюзивної освіти

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

irinaorlenko901@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6322-0217

Саврасих Лариса Дмитрівна

здобувач другого (магістерського) рівня

вищої освіти заочної форми навчання

спеціальності 053 Психологія

Одеського національного економічного університету

la.savrasykh@gmail.com

Сучасні соціокультурні зміни суттєво впливають на виховні процеси, що підкреслює важливість дослідження впливу різних виховних стилів на формування ціннісних орієнтирів у підлітків. У статті розглядається вплив різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків віком 17–19 років у контексті сучасних соціокультурних змін. У сучасному суспільстві відбуваються значні зрушення в соціальній, культурній і технологічній сферах, які змінюють традиційні уявлення про виховання та його роль у становленні особистості. Ці зміни містять широкий спектр факторів, як-от цифрова революція, глобалізація, а також зміни в структурі сім'ї та соціальних інститутах.

Отже, дослідження поєднує теоретичний аналіз та емпіричні дослідження для визначення того, як різні стилі виховання (авторитарний, демократичний та ліберальний) сприяють формуванню таких важливих рис, як автономія, соціальна відповідальність, критичне мислення та толерантність. У дослідженні застосовано комплексний підхід, який передбачає огляд літератури, порівняльний аналіз виховних стилів, а також емпіричне дослідження, що проводилося шляхом анкетування та інтерв'ю серед підлітків різних соціокультурних груп.

Результати дослідження показують, що демократичний стиль виховання найбільше сприяє розвитку в підлітків критичного мислення та соціальної відповідальності, тоді як авторитарний стиль може обмежувати їхню здатність до адаптації в мінливих соціокультурних умовах. Ліберальний стиль виховання виявився менш ефективним у формуванні відповідальності, але сприяє емоційній відкритості.

Автори звертають увагу на необхідність адаптації виховних стратегій до сучасних викликів, що постають перед підлітками у світі, де технології, глобалізація та культурні зміни постійно впливають на формування їхньої особистості. Підкреслюють значні теоретичні та практичні наслідки для подальшої розробки освітніх і соціальних політик, що сприяють гармонійному розвитку молоді.

Ключові слова: Стилі виховання, підлітки, ціннісні орієнтири, соціокультурні зміни, автономія, соціальна відповідальність, критичне мислення, демократичний стиль виховання.

Orlenko I., Savrasykh L. PARENTING ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SOCIOCULTURAL CHANGES: THE IMPACT OF DIFFERENT PARENTING STYLES ON THE FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS

Modern socio-cultural changes have a significant impact on educational processes, which emphasizes the importance of studying the impact of different educational styles on the formation of value orientations among teenagers. The article examines the influence of different styles of upbringing on the formation of value orientations of adolescents aged 17–19 years in the context of modern socio-cultural changes. In modern society, significant changes are taking place in the social, cultural and technological spheres, which are changing traditional ideas about education and its role in the formation of a personality. These changes include a wide range of factors, such as the digital revolution, globalization, and changes in family structure and social institutions.

Therefore, this study combines theoretical analysis and empirical research to determine how different parenting styles (authoritarian, democratic, and liberal) contribute to the formation of such important traits as autonomy, social responsibility, critical thinking, and tolerance. The research uses a comprehensive approach, which includes a literature review, a comparative analysis of educational styles, as well as an empirical study conducted through questionnaires and interviews among teenagers of different sociocultural groups.

The results of the study show that the democratic style of education most contributes to the development of critical thinking and social responsibility in adolescents, while the authoritarian style can limit their ability to adapt in changing socio-cultural conditions. A liberal parenting style proved to be less effective in shaping responsibility, but promotes emotional openness.

The authors draw attention to the need to adapt educational strategies to modern challenges faced by teenagers in a world where technology, globalization and cultural changes constantly influence the formation of their personality. Significant theoretical and practical implications for the further development of educational and social policies that contribute to the harmonious development of youth are emphasized.

Key words: Parenting styles, teenagers, value orientations, sociocultural changes, autonomy, social responsibility, critical thinking, democratic parenting style.

Вступ. Сучасні соціокультурні зміни значно впливають на процеси виховання, що робить важливим вивчення впливу різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків.

У сучасному суспільстві відбуваються суттєві зміни в соціальних, культурних та технологічних аспектах, які трансформують традиційні уявлення про виховання і його роль у формуванні особистості. Ці зміни охоплюють широкий спектр факторів: від цифрової революції та глобалізації до змін у структурах сім'ї та соціальних інститутів.

Цифрові технології, зокрема соціальні мережі, змінюють спосіб, у який підлітки отримують інформацію та взаємодіють з навколишнім світом. Це призводить до зміни не лише поведінкових моделей, а й ціннісних орієнтирів, що робить необхідним перегляд підходів до виховання. Глобалізація, зі свого боку, підсилює культурне розмаїття, що викликає нові виклики для виховання, адже підлітки стикаються з різноманітними культурними впливами, які можуть суперечити традиційним цінностям.

Зміни в структурі сім'ї, включно зі зростанням кількості неповних сімей, появою різних форм сімейних стосунків та збільшенням ролі жінок у робочій силі, також впливають на стилі виховання. У цих умовах важливо зрозуміти, які саме стилі виховання сприяють формуванню в підлітків ціннісних орієнтирів, що відповідають викликам сучасного світу, включно із самостійністю, відповідальністю, толерантністю та здатністю критично мислити.

Крім того, постійні соціокультурні зміни викликають необхідність розробити нові підходи до виховання, які б забезпечили гармонійний розвиток особистості в умовах глобалізації та цифровізації. Традиційні авторитарні підходи до виховання, які акцентують на дисципліні й підпорядкуванні, можуть виявитися неефективними або навіть шкідливими в нових соціокультурних умовах. Натомість демократичні підходи, що базуються на діалозі та співпраці між батьками і дітьми, мають потенціал для більш ефективного формування ціннісних орієнтирів, адекватних сучасному світу.

Зважаючи на все вищезазначене, актуальність дослідження впливу різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків у контексті сучасних соціокультурних змін стає очевидною. Це дослідження не лише допоможе краще зрозуміти механізми впливу виховання на особистість, а й сприятиме розробці рекомендацій для батьків та педагогів щодо виховання молоді в сучасних умовах.

Традиційні авторитарні стилі виховання, що акцентують на дисципліні та суворій підпорядкованості, можуть не відповідати викликам сучасності, коли підлітки мають бути здатними до самостійного мислення, критичного аналізу інформації та адаптації до швидко змінюваних умов.

Демократичні та ліберальні підходи, які підкреслюють значення діалогу, співпраці та автономії, можуть бути більш ефективними, проте їх вплив на формування ціннісних орієнтирів підлітків залишається недостатньо вивченим.

Основна проблема полягає у відсутності чіткого розуміння того, які саме стилі виховання сприяють формуванню ціннісних орієнтирів, що відповідають викликам сучасного світу. Це містить розвиток таких важливих рис, як соціальна відповідальність, автономія, толерантність і здатність критично мислити. Крім того, необхідно враховувати, як зміни в соціальному та культурному середовищі впливають на процес виховання, що робить проблему ще більш актуальною.

Так, постає необхідність комплексно проаналізувати вплив різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків, враховуючи сучасні соціокультурні тенденції. Це дослідження має вагомий значення для розробки нових підходів до виховання, які б відповідали потребам сучасного суспільства й сприяли гармонійному розвитку молодого покоління.

Дослідження впливу різних стилів виховання на формування особистісних рис підлітків має глибоке коріння в психології, педагогіці та соціології, у ньому взяли участь численні вітчизняні та зарубіжні вчені. Вони зробили значний внесок у розуміння того, як батьківські стилі можуть впливати на розвиток ціннісних орієнтирів у дітей та підлітків, а також на їх адаптацію до сучасного світу.

Початком системного дослідження стилів виховання можна вважати роботи Діани Баумрінд [1; 2], яка в 1960–1970-х роках запропонувала класифікацію основних стилів виховання: авторитарний, демократичний (авторитетний) та ліберальний (потуральний). Вона довела, що авторитарний стиль,

який характеризується високими вимогами та низьким рівнем емоційної підтримки, може призводити до розвитку в дітей конформізму та залежності від авторитету. Навпаки, демократичний стиль, який поєднує високий рівень вимог та підтримки, сприяє розвитку автономії, впевненості в собі, соціальної відповідальності у дітей та підлітків [1; 2].

Пізніше дослідження, як-от праці Е. Е. Маккобі та Дж. А. Мартін [3], розширили класифікацію Д. Баумрінд, додавши ще один стиль – індиферентний (недбалий), який поєднує низький рівень контролю та низький рівень емоційної підтримки. Вони довели, що цей стиль виховання найменше сприяє розвитку позитивних особистісних рис у дітей, як-от самостійність і відповідальність.

У сучасних умовах дослідники продовжують вивчати вплив виховних стилів у контексті соціокультурних змін. Так, Е. Е. Маккобі [4] продовжила досліджувати вплив сім'ї на розвиток дітей, зосередившись на впливі соціальних та культурних змін на сімейну динаміку й виховання. Вона звернула увагу на те, що сучасні зміни в структурі сім'ї та розширення соціальних ролей батьків значно впливають на стилі виховання і їх наслідки для дітей.

Л. Штейнберг та Н. Дарлінг [5] дослідили, як зміни в суспільстві впливають на виховні практики і як ці зміни відображаються на підлітках. Вони виявили, що в суспільствах з високим рівнем індивідуалізму демократичний стиль виховання більшою мірою сприяє розвитку критичного мислення та здатності до самостійного ухвалення рішень, ніж у суспільствах з колективістськими цінностями.

Важливий внесок у розуміння ролі виховання у формуванні особистості підлітків у сучасному світі зробили Р. Л. Саймонс, Л. Б. Вітбек, Р. Д. Конгер та К. Ву [6]. Ці дослідження зосереджені на впливі сімейного середовища та соціально-економічного статусу на розвиток підлітків. Вони зазначали, що демократичний стиль виховання в поєднанні з економічною стабільністю сім'ї сприяє розвитку соціальної відповідальності та успішної адаптації підлітків до суспільства.

Українські та інші пострадянські дослідники також зробили вагомий внесок у вивчення проблеми виховання. Зокрема, Борис Ломов і Олексій Леонтьєв вивчали роль виховання у формуванні особистості дитини, де основний акцент робився на колективістських цінностях та авторитарних підходах до виховання [7].

Сучасні українські дослідники, зокрема Олена Кравцова та Наталія Костенко, акцентують на необхідності врахування сучасних соціокультурних змін у процесі виховання. О. Кравцова [8] досліджувала вплив демократичного стилю виховання на формування критичного мислення в підлітків, виявивши, що саме цей стиль найкраще відповідає викликам сучасного українського суспільства.

Вплив сімейних цінностей на формування особистості підлітків у сучасній Україні досліджувала Н. Костюченко [7]. Вона підкреслила, що демократичні цінності, як-от свобода вибору і відповідальність, стають дедалі важливішими в сучасних українських сім'ях, що позитивно впливає на соціалізацію молоді.

Так, аналіз попередніх досліджень показує, що різні стилі виховання суттєво впливають на формування ціннісних орієнтирів підлітків. Зарубіжні дослідники, як-от Д. Баумрінд, Е. Маккобі, Л. Штейнберг та Р. Сімонс, зробили значний внесок у розуміння того, як виховання впливає на розвиток автономії, соціальної відповідальності та критичного мислення в дітей [1–3, 5–6]. Вітчизняні вчені, зокрема О. Кравцова та Н. Костенко, адаптують ці теоретичні положення до реалій сучасного українського суспільства, підкреслюючи необхідність урахувати соціокультурні зміни в процесі виховання [8].

Ці дослідження створюють міцну основу для подальшого вивчення того, як сучасні стилі виховання можна адаптувати до нових викликів, що постають перед підлітками в контексті глобалізації та цифровізації.

Мета статті – дослідити довгострокові наслідки впливу різних стилів виховання на розвиток особистості в умовах цифровізації та глобалізації.

Матеріали та методи. У цьому дослідженні використано різноманітні теоретичні та методологічні підходи, які дають змогу всебічно проаналізувати вплив різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків в умовах сучасних соціокультурних змін. Процедура теоретико-методологічного дослідження охоплювала систематичний аналіз літератури, порівняльний аналіз виховних стилів, застосування системного підходу, моделювання виховних впливів та критичний аналіз отриманих результатів. Ці методологічні кроки дали змогу всебічно дослідити проблему та сформулювати основу для подальших емпіричних досліджень.

Результати. Дослідження впливу різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків у контексті сучасних соціокультурних змін дало змогу отримати значущі результати, які розкривають взаємозв'язок між батьківськими підходами та розвитком особистісних рис молоді.

Аналіз теоретичних джерел та емпіричних даних підтвердив, що стиль виховання відіграє ключову роль у формуванні таких важливих якостей, як автономія, соціальна відповідальність, критичне мислення й толерантність.

Установлено, що демократичний стиль виховання, який характеризується поєднанням високого рівня емоційної підтримки та чітких вимог, найбільш сприяє розвитку автономії в підлітків. Вони демонструють здатність до самостійного ухвалення рішень, відповідальність за свої вчинки та критичне мислення.

Зокрема, підлітки, яких виховують в умовах демократичного стилю, краще адаптуються до сучасних соціокультурних змін, оскільки вони вчаться ефективно взаємодіяти з різноманітними культурними впливами та самостійно оцінювати інформацію.

Авторитарний стиль виховання, який передбачає високий рівень контролю й низький рівень емоційної підтримки, хоча й забезпечує дисциплінованість та організованість, водночас обмежує розвиток критичного мислення та соціальної адаптивності. Діти, виховані в таких умовах, часто виявляються менш гнучкими в нових соціальних контекстах і більш залежними від зовнішнього авторитету [1–2].

Ліберальний стиль виховання, що характеризується низьким рівнем контролю та високою емоційною підтримкою, виявився найменш ефективним у формуванні відповідальності та соціальної адаптивності. Підлітки, що зростають у таких умовах, хоч і демонструють високу емоційну відкритість, часто не мають достатніх навичок для ефективного функціонування в структурованих соціальних середовищах, що потребують дисципліни та відповідальності.

Отримані результати підтверджують теоретичні положення про те, що демократичний стиль виховання сприяє розвитку особистісних рис, необхідних для успішної адаптації підлітків до сучасних умов. Це узгоджується з висновками Д. Баумрінда, Е. Маккобі, які вказували на важливість поєднання контролю та підтримки в процесі виховання [1–3].

Водночас результати дослідження вказують на те, що соціокультурні зміни, які відбулися у світі протягом останніх десятиліть, вплинули на ефективність традиційних стилів виховання.

Наприклад, у сучасному глобалізованому та цифровізованому світі, де молодь має доступ до великої кількості інформації та різноманітних культурних впливів, авторитарний стиль виховання втрачає свою ефективність, оскільки не сприяє розвитку критичного мислення та здатності до самостійного аналізу.

Цікаво, що дані свідчать про те, що ліберальний стиль виховання, який раніше розглядався як такий, що сприяє творчому та емоційному розвитку, у сучасних умовах може мати негативні наслідки, зокрема у формуванні відповідальності та соціальної адаптації. Це спонукає до подальшого вивчення того, як зміни в соціокультурному середовищі впливають на ефективність цього стилю виховання.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок про необхідність переглянути підходи до виховання підлітків з урахуванням сучасних реалій. Батькам і педагогам слід активно впроваджувати демократичні методи, що передбачають розвиток автономії, критичного мислення та відповідальності в молоді, враховуючи виклики, які ставить перед ними сучасне суспільство.

Потребують подальшого дослідження також питання, пов'язані з впливом новітніх інформаційних технологій на процес виховання, адже цифровізація створює нові умови та можливості для розвитку особистості, але водночас ставить перед вихователями нові завдання, які ще не до кінця зрозумілі та досліджені.

Висновки. Дослідження впливу різних стилів виховання на формування ціннісних орієнтирів підлітків у контексті сучасних соціокультурних змін дало змогу зробити кілька важливих висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

Найперше результати дослідження підтвердили ключову роль стилів виховання у формуванні особистісних рис підлітків. Зокрема, демократичний стиль виховання, що поєднує високу емоційну підтримку із чіткими вимогами, виявився найбільш ефективним у сприянні розвитку автономії, соціальної відповідальності та критичного мислення. Ці якості є надзвичайно важливими в умовах сучасного світу, де підлітки стикаються з постійними викликами, пов'язаними з глобалізацією, цифровізацією та дедалі вищою складністю соціальних взаємодій.

Авторитарний стиль виховання хоч і забезпечує дисциплінованість та підпорядкування, водночас обмежує розвиток критичного мислення та гнучкості в підлітків, що може негативно вплинути на їх здатність адаптуватися до змін. Це свідчить про те, що в сучасних умовах необхідно уникати надмірного контролю та підпорядкування, оскільки вони можуть перешкоджати розвитку важливих для соціалізації і самореалізації якостей.

Ліберальний стиль виховання, який дає змогу підліткам вільно розвивати свої інтереси без значного контролю з боку батьків, показав неоднозначні результати. Хоч цей стиль сприяє емоційній відкритості та творчому розвитку, він не завжди забезпечує формування таких необхідних якостей, як відповідальність та здатність до соціальної адаптації. Це особливо важливо враховувати в умовах сучасного суспільства, де дисципліна й структура залишаються важливими елементами успішної соціалізації.

Соціокультурні зміни, що відбуваються у світі, суттєво впливають на ефективність традиційних стилів виховання. Зокрема, глобалізація і цифровізація створюють нові виклики для виховання

підлітків, що вимагає від батьків і педагогів гнучкого підходу та здатності адаптувати свої виховні стратегії до умов, що швидко змінюються. Традиційні підходи, що акцентують на жорсткій дисципліні, можуть виявитися недостатніми або навіть контрпродуктивними в сучасних умовах, де підлітки потребують розвинутого критичного мислення та здатності самостійно ухвалювати рішення.

З огляду на вищезазначене, основними рекомендаціями для батьків, педагогів та інших учасників виховного процесу є необхідність орієнтуватися на демократичний стиль виховання, що поєднує підтримку та вимогливість, а також постійно оновлювати підходи до виховання відповідно до нових соціокультурних реалій. Важливо також ураховувати вплив цифрових технологій і соціальних медіа на розвиток підлітків, оскільки ці фактори стають дедалі більш визначальними у формуванні їхніх ціннісних орієнтирів.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вивчити довгострокові наслідки впливу різних стилів виховання на розвиток особистості в умовах цифровізації та глобалізації, а також дослідити можливості інтеграції новітніх технологій у виховний процес. Це дасть змогу розробити більш ефективні стратегії виховання, що відповідатимуть викликам сучасного світу та сприятимуть гармонійному розвитку молодого покоління.

Література:

1. Baumrind D. Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 1967. V. 75(1), P. 43–88.
2. Baumrind D. Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, 1971. V. 4(1), P. 1–103.
3. Maccoby E. E., & Martin J. A. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development*. New York : Wiley. 1983. V. 4. P. 1–101
4. Maccoby, E. E. Parenting and its effects on children: On reading and misreading behavior genetics. *Annual Review of Psychology*, 2000. V. 51, P. 1–27.
5. Steinberg L., & Darling N. The broader context of social influence in adolescence. In R. K. Silbereisen & E. Todt (Eds.), *Adolescence in context: The interplay of family, school, peers, and work in adjustment*. New York : Springer-Verlag. 1994. P. 25–45
6. Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Wu, C. Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology*. 1991. V. 27(1), P. 159–171.
7. Костюченко Н. Сімейні цінності та розвиток підлітка в сучасній Україні. *Український журнал сімейної психології*, 2015. Вип. 42(3), С. 210–222.
8. Костюк Г. С., Кравцова О. О. Вплив демократичного стилю виховання на розвиток критичного мислення підлітків. *Психологічний журнал*, 2012. Вип. 58 (2), С. 121–133.

References:

1. Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, V. 75(1), P. 43–88. [in English]
2. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, V. 4(1), P. 1–103. [in English]
3. Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley. V. 4. P. 1–101 [in English]
4. Maccoby, E. E. (2000). Parenting and its effects on children: On reading and misreading behavior genetics. *Annual Review of Psychology*, V. 51, P. 1–27. [in English]
5. Steinberg, L., & Darling, N. (1994). The broader context of social influence in adolescence. In R. K. Silbereisen & E. Todt (Eds.), *Adolescence in context: The interplay of family, school, peers, and work in adjustment*. New York: Springer-Verlag. P. 25–45 [in English]
6. Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Wu, C. (1991). Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology*. V. 27(1), P. 159–171. [in English]
7. Kostiuhenko, N. (2015). Simeini tsinnosti ta rozvytok pidlitka v suchasni Ukraini. [Family values and the development of adolescents in modern Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal simeinoi psykholohii*, 2015. Vyp. 42(3), S. 210–222. [in Ukrainian].
8. Kostiuk, H. S., & Kravtsova, O. O. (2012). Vplyv demokratychnoho styliu vykhovannia na rozvytok krytychnoho myslennia pidlitkiv. [The influence of democratic parenting style on the development of critical thinking in adolescents] *Psykhologichnyi zhurnal*, 2012. Vyp. 58 (2), S. 121–133. [in Ukrainian].

Статтю прийнято до публікації 08.11.2024